

The left side of the slide features a decorative design consisting of several vertical stripes of varying widths and shades of light purple. Overlaid on these stripes are several solid purple circles of different sizes, arranged in a cluster that tapers towards the bottom.

VÝVOJ (VENKOVSKÉHO) OSÍDLENÍ

GEOGRAFIE OBYVATELSTVA A OSÍDLENÍ II/4

- Počátky – mladší doba kamenná
  - Před 5-6 tis. lety – primitivní zemědělci
  - Archeologické nálezy rodových chat, prvních plodin a kostí domestikovaných zvířat
  - Nomádství v závislosti na úživnosti půdy (50-80 let)
  - V nejteplejších a nejúrodnějších územích:
    - Polabí, dolní Ohře, jižní Morava (stepi X listnatý prales)
- Příchod Slovanů – 5. a 6. stol.
  - + Vltava, Dyje, Morava
  - Roztroušené rodové dvorce → rodové vsi
  - Hradiště: správní centra a útočiště okolních vesničanů
  - Obydlí štítem do návsi (ulice), záměrné zakládání sídel, kolektivní život
    - obdělávané plochy radiálně okolo vesnice – úhorová soustava trojhonného typu
    - Členění na tzv. dominikál (ve vlastnictví pána) a rustikál (nevolníků)

○ Staré sídelní území

- Tradiční osídlení: pravěkých zemědělských kultur, ale i ve středověku
  - V Čechách úrodné nížiny kolem řek,
  - na Moravě úvaly a nivy, např. tzv. Malá Haná,
  - Ve Slezsku při ř. Opavě (součást Horního Slezska, Polska)
- Vnitřní kolonizace: 11. – 12. stol., klučení lesa
- Velká kolonizace: 13. – 14. stol., osídlení ostatních částí

○ Kmenová (mateřská populační) oblast

- Území nejstaršího souvislého osídlení, genetická kontinuita populací podmíněná příslušným prostředím po dobu 200 pokolení / odtud šíření do oblastí rámcových (periferních)
  - KORČÁK 1938 Geopolitické základy Československa
  - ŘÍKOVSKÝ 1939, staré sídelní oblasti
  - HROMÁDKA 1943, stará kulturní území

HISTORICKÉ STEZKY V ČESKÝCH ZEMÍCH

- Výhodná poloha ve středu Evropy → křižovatkou významných obchodních cest?
  - pouze Jantarová stezka: od Baltského k Jaderskému moři, podél ř. Odry, Moravskou branou a podél ř. Moravy, měla (a má) kontinentální význam
- V Čechách:
  - paprskovité uspořádání od Prahy
- Na Moravě a českém Slezsku:
  - „křižovatka“ u soutoku ř. Moravy a ř. Jihlavou a Dyjí
- Publikace:
  - KVĚT 1997. *Staré stezky v České republice*
  - KVĚT 2011. *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*

MAPA – FRAUS 8

KOLONIZACE V EVROPĚ

- Vnitřní kolonizace
    - Zásadní podíl místního obyvatelstva
      - Nížiny kolem Pádu, Frísko, Bavorsko, Sasko
  - Vnější kolonizace
    - Osidlování nových poloh/oblastí příchozím obyvatelstvem
  - Německá východní kolonizace
    - Nejvýznamnější proces pro budoucí Evropu (nejen osídlení)
    - Příčinou nejen relativní přelidnění, ale i poptávka po nových osadnících (nesprávně „Drang nach Osten“)
      - Náznaky pravidelného půdorysu sídlišť a polí již dříve
    - Počátky / později:
      - Vlámové, Valoni a Frankové: kolem ř. Mosely, proti toku Rýna a podél Dunaje
      - Němci: proti proudu Labe, přes Slezsko, Moravu do Horních Uher
-

VELKÁ (NĚMECKÁ VÝCHODNÍ) KOLONIZACE

- Dobývání a osídlování nových zemědělsky využitelných ploch
  - 11. – 1. pol. 14. století
  - Přejít Francouzů na jih od Pyrenejí, kolonizace západní části Britských ostrovů, švédská kolonizace ve Finsku
- Venkovská, městská, hornická
- Zásadní proměna tvářnosti Evropy
  - Příčinou růst populace, související s ukončením „stěhování národů“
    - Nárůst obyvatelstva (např. Francie 6,2 → 21-22 mil.)
    - Nedostatek – Čechy, Slezsko, Pomoransko, Polsko, Uhersko
  - Ústup lesů, založení husté sítě sídel (osad)
  - Součástí vrcholně středověké transformace
- Středověká kolonizace
  - Zájem historie, archeologie, sídelní geografie (plužiny, sídla)

KOLONIZACE ČESKÝCH ZEMÍ

- Morava (konec 12. století)
  - Z Rakouska na Znojensko, Jemnicko
  - Ze Slezska (území vratislavských biskupů) Opava, Bruntál, přes Brno
    - Směrem na Trenčín do Horních Uher X severozápadní moravsko-slovenská hranice nedotčena
- Čechy (12./13. století)
  - Chebská kolonizace (klášter Waldsassen), Vitorazsko (Zwettl)
  - Sedlecko, Bílinsko, Podkrušnohoří
  - Českobudějovicko, Českomoravská vrchovina, Jizerské hory atd.
    - První lokace: Uničov (1215), Kynšperk (1232, kláštera Doksany)
- Slezsko (až ve 2. pol. 13. stol.)
  - Z oblasti Opole, Ratiboře do Těšína,
    - pokračování přes Jablunkovský průsmyk do Horních Uher

- Lány – lánový typ vesnice:
  - 32-100 korců = 5-14 ha
  - Rozloha obdělávané půdy: poměrně malá
    - V 9. stol. 10 % území, ve 12. / 15 %, ve 14. / 30 % (spíše méně)
  - První chlévy, dobytek malý (kráva = tele)
- Právo – tzv. ius teutonicum
  - Soubor sídelních práv zajišťující osobní svobodu, právo na samosprávu (rychtář, šoltýs), dědičný nárok na osídlenou půdu + individuální práva
- Středověké tvrze a hrady
  - Zvíkov, Kost, Rožmberk

- Průběh lokace
  - Původně iniciativa nových osadníků
  - WICHMAN, biskup z Naumburgu, zavedení nového postupu – zrod vrstvy „osidlovacích podnikatelů“ (lokátorů)
    - Organizace přesunu, podmínky osídlení (např. osvobození od daní a desátků – tzv. lhoty / až 18 let)
  - Zdokonalení kolonizačního procesu
    - Skupiny vesnic se zázemím s centrem-městem (tzv. weichy)
- Disperzní sídla (sídliště) se postupně proměnila v kompaktní!
- 15. stol. / husitství
  - Vylidnění množství vesnic

VÝBĚR MÍSTA / MĚSTA

- Kvalita půdy, terén
- Přístup k vodě
  - klima srážky, povětrnostní podmínky
- Skladba lesních porostů

- Existence komunikační sítě
- Existence zemědělského zázemí

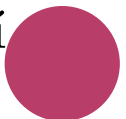
PROMĚNA KRAJINY A SÍDEL

- Zhodnocení hospodářského využití
  - Vznik rybníční soustavy: Třeboňsko, Pardubicko
- Velké zemědělské dvory
  - Část obytná, stájová, skladová s přístupem k manipulačnímu prostoru
- Pivovary, hamry, sklárny, papírny
- Přestavba hradů na zámky
  - Např. Český Krumlov, vč. zakládání zámeckých zahrad
- Úpravy vodních toků
  - Splavnění Vltavy, Labe, Orlice k dopravě dřeva pro města a doly X lesní řád upravující těžbu

2. (VNITŘNÍ) KOLONIZACE

- Populační přírůstek venkovských obyvatel
  - Zahuštění, rozšiřování stávajících sídel
  - Sezónní zemědělské stavby
  - Kovárny, vodní mlýny, hřbitovy
- Třicetiletá válka
  - Pustošení, drancování, bída – hlad
- MARIE TEREZIE / RAAB
  - Rozdělení půdy mezi poddané – nájemce
  - Vznik nových vesnic – př. Josefov na Hodonínsku (1782)
- JOSEF II.
  - patent stanovující min. rozlohu statku
- Zrušení roboty
  - Nárůst mobility, zvýšení zemědělské produkce, přesun pracovní síly do průmyslu

HOSPODÁŘSTVÍ

- Střídání plodin – nepřetržité využívání orné půdy
- Celoroční ustájení dobytka v hospodářských objektech
- Vznik řemeslnických dílen
- Ulehčení práce jednoduchými stroji
  - První dojící stroje 1860!
- Scelovací pokusy
  - Určení obecně prospěšných zařízení
    - Polní cesty, odvodnění, hráze
  - Úspěšné jen na Moravě
- Průmyslové zpracování zemědělských produktů
  - Mlékárny, sýrárny, škrobárny, lihovary, cukrovary, pivovary, sladovny, konzervárny
- Využívání přírodních zdrojů surovin
  - Kamenolomy, pískovny, cihelny / uhlí, železné rudy / sklady

SÍDLA / OBYVATELSTVO

- Nárůst objemu dispozice a změna konstrukce staveb
- Zvonice (ohňový patent Marie Terezie), zájezdní hostince
- Štítová orientace domů nahrazena „okapovou“
  - Jižní/střední Morava
- Zrod vrstvy tzv. kovozemědělců, stavozemědělců
- V 19. stol. vesnice s vlastní školou, zájmová/spolková činnost
- Kopanice (horské osídlení)
- Hustota osídlení
  - Vysoká: vzdálenost sídel 1,5-3 km, převaha do 500 obyvatel
- Specifická / lidová architektura (dnes: evidence, ochrana)
  - Oblasti: středočeský, jihočeský, ... dům
  - Podle funkce: statky, stodoly, školy
  - Podle konstrukce: zděné/omítané, roubené, hrázděné, hliněné stavby

KRAJINA

- Přeměna listnatých lesů na smrkové/borovicové monokultury
- „Návrat k přírodě“ - estetické úpravy:
  - vyhlídkové cesty, zahrady, aleje
  - př. Kuks, Veltrusy, Lednice, Nové Hrady, Hluboká
- Zříceniny (dominanty, siluety)
  - Rábí, Hazmburk, Trosky, Bezděz, Žebrák
- Nadále dělení zemědělské půdy
  - Koncem 19. stol. 60 % hospodářství do 5 ha,
  - jen 4 % větší než 20 ha,
  - 33 mil parcel s průměrnou velikostí 0,25 ha
- Nástup železnice
  - Do r. 1880 téměř celá naše železniční síť
  - Pokračuje výstavba silnic a cest

POVÁLEČNÝ VÝVOJ (1945-1989)

- Pohraniční pásmo (Sudety)
  - Ztráta kontinuity – odsun německého obyvatelstva (0,8-1 mil. osob)
  - Znovuosídlování řízené státem – diferenciaci města X venkov, nedosídlení původního stavu
- 1948 – kolektivizace
  - Koncentrace venkovského osídlení – středisková soustava (1967)
    - Sídla středisková (perspektivní), trvalého charakteru, ostatní (k zániku?)
  - Integrace obcí
- Zánik sídel z nejrůznějších důvodů
  - Těžba uhlí
  - Přehradní nádrže
  - Vojenské výcvikové prostory

OBHOSPODAŘOVÁNÍ KRAJINY

- Změna vlastnických poměrů
  - Soukromé vlastnictví půdy, zvířat a strojů nahrazeno (1 %)
  - Družstevním (JZD, 12 560 organizací) či státním (státní statky) / 1949-1959
  - Proces koncentrace:
    - 350 ha → 600-700 (2000+) / 6-7 vesnic, agrokombinát?
- Původní statky jen s obytnou funkcí
- Zrod smíšených farem
  - Hospodářská zvířata, plodiny, dopravní prostředky
- Rozmísťování nových objektů (středisek)
  - na základě tzv. technicko-ekonomických rozborů
  - Postupné uplatňování hygienických zásad

- Požadavek zvýšení produkce potravin
  - Zavedení nových forem ve výrobním procesu a v dělbě práce – kooperace a průmyslové výrobní prvky
    - Mechanizace, automatizace, chemizace
- Společné zemědělské podniky – až:
  - 1,5 tis. krav, 4 tis. mladého skotu, 20 tis. prasat, 200 tis. slepic
    - Negativní vlivy: zápach, hluk, prach, močůvka, siláž
  - Podniky zemědělského nákupu a zásobování
- Zvětšení polí, rozorání mezí, likvidace části polních cest a rozptýlené zeleně (dopad na faunu)
- Zákon o ochraně zemědělského půdního fondu (ZPF)

„ODSTRANĚNÍ ROZDÍLŮ MEZI MĚSTEM A VENKOVEM“ – URBANIZACE VENKOVA (X „RURALIZACE“ MĚSTA)

- Přidělení záhumenku
- Občanská vybavenost
  - Stát X družstva (např. Jednota), novostavby
  - Dostupnost X efektivita, role standardů
- Veřejná doprava
  - Hustá síť, nízký stupeň automobilizace
- Technická infrastruktura
  - Zaostalost, lokální řešení, negativní dopady (SLDB?)
- Památky
  - Spíš chátrání X skanseny (Rožnov, Veselý Kopec,...
- Druhé bydlení
  - Chatové osady X chalupy, sezónnost
  - Vedle individuální rekreace také hromadná
- Stanovení funkčních zón

SOCIÁLNÍ SPOLEČENSTVÍ

- Změna způsobu života – závislost na městě
- Profesionální specializace obyvatel / zaměstnanců v zemědělství
- Identifikace, zapojení do veřejného života
- Rozdíly v mimopracovní oblasti
  - Rozsah / kvalita / nabídka volného času
- Otázka vzdělání a kvalifikace
  - stárnutí / následnictví
- Soužití chtěné?
- Charakter osídlení
  - vyliďňování venkova / stabilizace?

TZV. VENKOVSKÉ INDIKÁTORY

PODLE RÁDY PRO OCHRANU ANGLICKÉHO VENKOVA
(URČUJÍ ZÁROVEŇ TAKÉ KVALITU VENKOVA):

- úroveň klidu (vzdálenost od zdrojů hluku)
- tmavost noční oblohy (proto např. hvězdárna Ondřejov)
- pocit divočiny a izolovanosti od okolí
- možnosti volné půdy a budov
- pocit sounáležitosti (komunity)
- úroveň venkovských služeb
- různorodost venkovských „dovedností“ obyvatel
- hezká krajina
- frekvence a dostupnost veřejnou dopravou.

Venkovské oblasti lze také hodnotit podle míry občanské vybavenosti, míry „odlehlosti“ (dostupnosti velkých center), kulturně-historického vývoje a zařazení apod.

PROBLÉMY VENKOVA

- globalizace +/- urbanizace

Problém vylidňování venkova – tzv. začarovaný kruh

Problém „poměšťování“ venkova

- import městské kultury, způsobu života apod.
  - dochází tak k odklonu od tradičního způsobu umístění nebo rozmístění staveb na parcelách, od jejich tradičního vzhledu, uspořádání apod.
  - podobně se projevuje i případný příchod obyvatel z měst na venkov (suburbanizace, trávení důchodu apod.)
- výrazná je ztráta vztahu k půdě
  - řada zemědělských firem nejen že vše řídí z města, ale často ani využívanou půdu nevlastní => odcizení

SPECIFIKA POSTSOCIALISTICKÝCH STÁTŮ

- dříve likvidace drobných řemeslných dílen apod.
- kolektivizace a likvidace drobných zemědělských aktivit
  - extrémem Státní statek Šumava, který zaujímal území tří okresů!!)
- koncentrace živočišné výroby
- „velká dojíždka obyvatel do měst
  - mj. díky dobré dopravě – časté, husté a levné
- koncentrace i v rámci venkovského prostoru („vesničky střediskové“
  - s JZD, zdravotním střediskem, poštou, Jednotou atd. x v ostatních obcích téměř nic)

- => ztráta sociální identity obyvatel
- => ztráta ekologického vnímání
  - práce v anonymním podniku, ne majiteli půdy

Po roce 1989

- rozbití JZD a změna vlastnických poměrů
  - => často problematické vlastnické poměry
- restituce
  - => často majetek v rukou lidí, kteří se o pozemek nestarají (hlavně v případě luk, lesů apod.)
- kolaps veřejné dopravy => nárůst automobilismu.
  - zlepšení díky financování přes kraje a vzniku integrovaných dopravních systémů
- rozvoj maloobchodních služeb
  - už nejen potraviny či smíšené zboží

REGENERACE VENKOVA

- v souladu s ekologicky přijatelným způsobem zemědělského hospodaření
- problém nedocenění domácí zemědělské produkce a její dostatečné přizpůsobení aktuální situaci –
  - např. produkce technických plodin apod.
- **nejen „ozdravění“ v hmotné oblasti (stavby), ale také funkce krajiny, sociální struktura, pocit náležitosti u obyvatel, vazby s okolím na mikroregionální úrovni apod.**
- „obnova“
  - spíše oživení (přestavba, znovuvýstavba na opuštěném místě)
- „rozvoj“
  - na volných plochách

PROGRAMY NA ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ VENKOVA

- již od 70. let začaly různé státy reagovat na ztrátu obyvatel a ztrátu charakteru venkovských oblastí
- možnosti uplatňování Agendy 21 na lokální úrovni

PROGRAM OBNOVY VESNICE / VENKOVA

- vznikl již v roce 1991, zajišťuje Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR)
- vychází z rakouského a bavorského vzoru (v podstatě opsán)
- v aktivních obcích to umožňuje leccos (podle hesla „*Pomož si a bude ti pomoženo*“). Je to určeno pro schopné a aktivní!

